

Алексейчук Вікторія Іванівна,

заступник завідувача відділення з науково-методичної роботи та післядипломної освіти Київського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА ОЦІНКУ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

Висновок експерта в процесі доказування підлягає оцінці судом нарівні з іншими доказами у справі. Така оцінка включає: 1) аналіз дотримання процесуального порядку доручення та проведення судової експертизи; 2) визначення відповідності висновку експерта завданню; 3) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта; 4) визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним у справі (під час провадження) доказам; 5) перевірку належності даних, які містяться у висновку [1, с. 439].

Аналіз практики проведення судових експертиз та використання висновку судового експерта сторонами у справі з метою доведення своєї позиції дозволяють не лише констатувати окремі випадки, а й виявляти певні закономірності в діяльності судових експертів, які в певній мірі можуть негативно позначатися на результаті проведення судової експертизи та подальшій оцінці висновку експерта, впливати на його доказову силу, потребувати перевірки або додаткового підкріплення. На такі недоліки в діяльності судового експерта звертає увагу законодавець, визнаючи окремі з таких видів дій як правопорушення (кримінальні, адміністративні, дисциплінарні). Але перелік правопорушень в законодавчих актах не охоплює всіх видів вчинків судового експерта, здатних спотворювати результат діяльності судового експерта, викликати сумніви в такому доказі, породжувати судові помилки та інші негативні наслідки в процесі реалізації завдань правосуддя.

У зв'язку з цим важливим є аналіз експертної та судової практики на предмет виявлення та узагальнення експертних порушень та помилок, їх розмежування, систематизації, з'ясування можливих причин з метою розробки на підставі цього методичних посібників для судових експертів із запобігання відповідним недолікам у їх практичній діяльності, а також формулювання рекомендацій з удосконалення нормативно-правових актів, якими керуються судові експерти під час проведення судових експертиз.

Наші спостереження свідчать про те, що причини багатьох дисциплінарних проступків та експертних помилок криються у відсутності чіткого усвідомлення судовим експертом, що є допустимим і недопустимим в його діяльності. Нерідко така невизначеність пов'язана з об'єктивними обставинами (суперечності в нормативно-правових актах, відсутність визначення термінології, що породжує «різночитання» закону), а може мати і суб'єктивний характер (так, судовому експертові, який не має юридичної освіти, буває важко розрізнити загальні і спеціальні норми, бланкетні та відсилочні, розібратися у співвідношенні норм профільного закону, процесуального кодексу та відомчої інструкції, визначити актуальну редакцію нормативно-правового акту на певний період часу тощо; фахівець може відчувати ускладнення у точному викладі думки, конструюванні речення, зміні редакції запитання на більш коректну, формулюванні відповіді, що може породжувати їх неоднозначне сприйняття, а в деяких випадках – розцінюватись як правопорушення).

Основна відмінна риса експертної помилки таким чином полягає в тому, що судовий експерт або не розуміє хибності своїх дій та можливих негативних їх результатів через неуважність, поспішність, відсутність належного аналізу та оцінки ситуації, недостатній досвід, або переконаний, що діє в межах своїх повноважень, передбачених законом.

Зазначене ілюструється наступними прикладами.

1. Нерідкою є ситуація, коли питання, поставлене на вирішення експерта замовником експертизи, сформульовано некоректно (як таке, що не може бути вирішено шляхом експертизи відповідного виду, має правовий характер, або є неповним й не містить всіх необхідних умов у запитанні). Судовий експерт в такій ситуації може поводитись трьома способами: 1) надіслати замовникові експертизи клопотання щодо уточнення змісту запитання (змісту та обсягу доручення); 2) самостійно викласти поставлене питання в коректній формі (якщо експерт розуміє зміст поставленого завдання); 3) повідомити суд (замовника) про неможливість проведення експертизи за поставленими питаннями (ч. 6 ст. 104 ЦПК, ч. 6 ст. 100 ГПК, ч. 6 ст. 103 КАСУ, ч. 7 ст. 69 КПК, п. 2.1, 2.2, 4.12 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5) [2-6]. В подібній ситуації нерідко спостерігаємо експертну помилку, коли відкориговане, навіть незначним чином, запитання набуває по суті зовсім іншого значення (самостійно уточнюються часовий період, об'єкт, стосовно якого здійснюється

дослідження, окремі з наданих матеріалів (документів), на підставі яких вирішується завдання тощо), що складає вже зовсім інше експертне завдання, аніж те, яке цікавило замовника експертизи. Так, відповідно до ч. 3 ст. 72 ЦПК, ч. 3 ст. 69 ГПК, ч. 3 ст. 68 КАСУ, п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК «експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання» [2-5]. Такий різновид експертної помилки межує із забороненими для експертів діями – «самостійним вибором вихідних даних для проведення судової експертизи», передбаченими п. 1 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» як один з видів дисциплінарного проступку, за які може бути застосоване дисциплінарне стягнення [7]. *Наприклад, у ситуації проведення товарознавчої експертизи, судовий експерт на запитання щодо середньої ринкової вартості технічного приладу конкретного виду, марки, моделі, виробника, встановив діапазон цін на технічні прилади декількох марок, моделей, виробників, які мають схожі характеристики і однакове функціональне призначення, пославшись на відсутність цінових пропозицій на конкретний товар, який був зазначений замовником. В такій ситуації варто було уточнити запитання із замовником експертизи, обґрунтувавши неможливість його вирішення у поставленій редакції у зв'язку з відсутністю пропозицій, або надати повідомлення про неможливість надання висновку.*

2. Самостійна постановка додаткового експертного завдання (що по суті є підміною експертної ініціативи, як права судового експерта «вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання» [7], вирішенням самостійно визначених додаткових питань). *Так, наприклад, навряд чи можна вважати допустимим розрахунок експертом завданих збитків, коли це питання не було поставлено замовником експертизи, та відповідно не були надані достатні для вирішення цього питання матеріали.*

3. Проведення дослідження в межах одного виду спеціальних знань (експертних спеціальностей), в той час як експертне завдання потребує проведення комплексної експертизи, або дослідження за іншою експертною спеціальністю (зокрема, у ситуаціях, коли поставлене питання перебуває на стику експертних спеціальностей). Враховуючи, що законодавством чітко не визначено межі експертних спеціальностей та взагалі порядок і критерії їх встановлення, а одні й ті самі об'єкти можуть досліджуватися в межах різних видів експертиз та експертних спеціальностей, на практиці мають місце спірні випадки

щодо віднесення поставленого питання до предмету певного виду експертної спеціальності. *Так, наприклад, цегла, як будівельний матеріал, може виступати об'єктом дослідження: будівельно-технічної, товарознавчої експертизи – у разі дослідження її якості та цінових характеристик, а також ґрунтознавчої та експертизи речовин хімічних виробництв – у разі дослідження її складу.* У зв'язку з цим можуть виникати сумніви щодо наявності або відсутності в діях експертів дисциплінарного проступку (зокрема, «вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права», п. 5 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу») [7], оскільки однозначність думок серед судових експертів та науковців у подібних питаннях часом відсутня.

4. Ігнорування судовим(и) експертом(ами) можливості проведення безпосереднього огляду об'єкта дослідження у разі надання замовником експертизи фотознімків об'єкту, актів його огляду, проведеного іншими особами; підміна судовим(и) експертом(ами) безпосереднього дослідження об'єкта(ів) результатами дослідження, здійсненого іншими особами; передоручення судовим(и) експертом(ами) частини дослідження (огляду) об'єкта(ів) іншим особам. Дійсно, законодавство з питань судово-експертної діяльності передбачає можливість дослідження об'єктів (будівлі, транспортного засобу, обладнання та ін.) по фотознімках, на підставі документів (технічних паспортів, актів та протоколів огляду, договірної документації тощо). Вирішення окремих експертних завдань може потребувати залучення інших фахівців (техніків, інженерів обладнання, геодезистів та ін.). У зв'язку з цим мають місце непоодинокі випадки, коли під час вирішення поставлених питань судові експерти беруть за основу результати діяльності інших осіб, не вживаючи жодних заходів щодо їх перевірки, зокрема, шляхом самостійного проведення дослідження. Вказане суперечить принципам здійснення судово-експертної діяльності та обов'язкам судового експерта, визначеним законом. Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про судову експертизу»: «судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження»; «незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок (ч. 1 ст. 12 вказаного Закону) [7]. Таким чином, керуючись Законом, експерт повинен вживати можливих заходів, прагнучи дотримання повноти та об'єктивності дослідження, і сприймати можливість

заявлення клопотань (про надання додаткових матеріалів, доступу для безпосереднього огляду об'єкта та ін.) не лише як надане йому право, а по суті як «обов'язок розібратися в поставленому питанні в повному обсязі». При цьому експертів варто завжди пам'ятати про свій особливий статус та особисту відповідальність за складений висновок, на відміну від інших осіб, допомога або результати дослідження яких можуть використовуватися під час проведення судових експертиз.

Таким чином, під час оцінки висновку експерта можуть бути виявлені і враховані судом не лише порушення судовим експертом процесуального порядку, пов'язані з проведенням судової експертизи, а й різного роду експертні помилки, які можуть суттєво позначитися на повноті, об'єктивності та достовірності висновку експерта. У зв'язку з цим експертні помилки потребують уваги не лише з боку науковців та практичних працівників з метою їх запобігання в судово-експертній діяльності, а й мають аналізуватися законодавцем з метою усунення відповідних умов, які їм сприяють, зокрема шляхом удосконалення та уточнення норм спеціального законодавства.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник: у 2-х т. Т. 1 /В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс від 18.03.2004 № 1618-IV // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6554> (дата звернення: 15.06.2024).
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 15.06.2024).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.06.2024).
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 15.06.2024).
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції

України від 08.10.1998 р. № 53/5 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.06.2024).

7. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № № 4038-ХІІ // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.06.2024).

Алієв Роман Вагіфович,

начальник науково-дослідної лабораторії проблем правового забезпечення сектору безпеки і оборони науково-дослідного відділу проблем розвитку та впровадження стратегічних комунікацій інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Запропонована для обговорення автором проблематика застосування новітніх науково-технічних засобів (технологій) під час виявлення, збору та фіксації ознак (слідів, наслідків) воєнних злочинів вчинених військовослужбовцями збройних сил Російської Федерації проти України, насамперед пов'язана з його особистою практичною діяльністю у складі Міжвідомчої робочої групи Офісу Генерального прокурора.

В умовах російсько-української війни питанням збору та фіксацією процесуальних і “цифрових відбитків” злочинної діяльності Російської Федерації проти України опікується Міжвідомча робоча група, яка була створена на підставі наказу Офісу Генерального прокурора “Про створення міжвідомчої робочої групи” від 24.05.2022 № 83, відповідно до якого, метою цієї діяльності є визначення проблемних питань, пов'язаних з розслідуванням порушень законів та звичаїв війни із залученням військових фахівців як спеціалістів за напрямками професійної діяльності, зокрема військовослужбовців Збройних Сил України, які в різні періоди (починаючи з травня 2022 року) були відряджені до Офісу Генерального прокурора.

До первинних завдань Міжвідомчої робочої групи (далі – МРГ) входило: 1. Здійснення діяльності у формі засідань та консультацій